

A photograph of the interior of a large sheep barn. The structure features a high, vaulted roof with exposed wooden beams and corrugated metal siding. A large, rectangular hay bale sits on a metal railing in the center. The floor is covered with straw bedding. In the background, there are metal pens and a white door. The lighting is bright, coming from skylights in the roof.

RI.
SE

Stallbyggnader för får

– EN INTRODUKTION

Får är djur som blivit populära för produktion i mindre skala. Även om får är relativt lätta att hantera är det viktigt att veta hur de som idisslare fungerar, vilken stallbyggnad de behöver och hur du ska erbjuda fåret frisk luft, rent vatten, näringsriktigt foder samt en ren och torr liggpåls. Den här foldern är tänkt att ge en introduktion till hur en stallbyggnad kan utformas för att få en god stallmiljö.

Fårets behov av väderskydd

Fåret är väl anpassat för att klara skandinaviskt klimat om vi ger det rätt förutsättningar. Alla djur har ett temperaturintervall där de inte behöver extra energi varken för att värma sig eller svalka sig. Vuxna får mår som bäst i temperaturintervallet mellan minus tio och plus tio grader. Fåret kan huttra för att öka kroppstemperaturen under kalla förhållanden. Då kan fåret också behöva äta mer. När det å andra sidan är för varmt kan fåret sänka kroppstemperaturen genom att flämta.

KOM IHÅG!

Fåret ska vara torrt närmast huden och inte stå i drag - annars blir det snabbt nedkylt.

Ett nyklippt får behöver mer foder för att hålla kroppsvärmen under kyliga förhållanden än ett får med päls. Ett nyfött och blött lamm som föds under vintern kan behöva extra värme med en värmelampa eller annan typ av uppvärmning.

Tackor med lamm.

Olika produktionsformer behöver olika stall

I lammproduktion benämns produktionsformerna efter vilken årstid som lammen sänds till slakt. Förutom kött ger lammen skinn och ull. Naturbetesmarker som betas av fåren kan också ingå i produktionsformen.

Har du en produktionsform där lammen är i stallen en kort tid för att tillbringa längsta tiden på bete, eller föds lammen

och växer upp i stallet? Det ställer olika krav på stallets utformning.

Alla tackor behöver stallplats under vinterperioden. Att dela in dem i olika grupper är ett effektivt sätt att hålla dem i rätt hull och anpassa utfodring till tackans ålder och antal foster hon bär på. Att unga lamm har tillgång till en lammkammare främjar tillväxten och en hygienisk utfodring. En lammkammare är utformad så att bara lammen kan gå in och inte tackorna. Du behöver också en separat plats för lager av hö och halm, antingen i stallet eller i annan byggnad. Utfodras fåren med ensilage kan rundbalarna lagras utomhus. Hur mycket foder och strö som behövs presenteras i Tabell 1.

Höstlamm

Den vanligaste produktionsformen är höstlamm då lammen föds under våren och slaktas sent på hösten. Höstlammet

föds i stallet och är sen en kort tid på stall, beroende på vårens väder och betets utveckling. Tackorna flyttas ut på betet, tillsammans med lammen som fortfarande diar. En lyckad höstlammsproduktion behöver en mindre yta på stall och tillgång till arealer med näringsrikt bete till tackan och lammen.

Vårlamm

Den näst vanligaste produktionsformen är vårlamm, som föds under vintern och slaktas under våren. Vårlamm föds upp på stall fram till slakt. Lammen växer fort och ökar snabbt i vikt. Byggnaden ska vara utformad för att kunna upprätt-hålla en god stallmiljö då lammen växer och slutgöds. Slaktfärdiga lamm kräver dubbelt så stor plats som små lamm. Tackorna behöver en egen plats i stallet eller i annan byggnad när lammen är avvanda. Det hjälper lamm och tacka att snabbare acceptera separationen.

	Höstlamm	Vårlamm	Vinterlamm
Grovfoder, hö eller ensilage	200-300 kg ts per tacka.	300-400 kg ts per tacka.	200-300 kg ts per tacka med lamm. 100 kg ts per lamm.
Kraftfoder	50 kg per tacka. 10 kg per lamm.	100 kg per tacka. 30 kg per lamm.	0-50 kg per tacka med lamm. 30 kg per lamm.
Strömedel, halm	60 kg per tacka.	150 kg per tacka inklusive lamm.	60 kg per tacka med lamm. 35 kg per lamm.

Tabell 1. Årsbehov av foder och strö i olika produktionssystem.

Tackor vid foderbord.

Sommarlamm

Sommarlamm föds under vårvintern på stall och slaktas på sensommaren eller tidig höst efter att de varit på bete. Tackan är en lång tid på stall under dräktigheten och behöver utfodras efter sina behov innan lamning. Sommarlammet föds delvis upp på stall och delvis på bete. På stall behöver sommarlammet ha en så hög tillväxt som möjligt så att lammet är väl utvecklat tills betessläpp.

Vinterlamm

Vinterlamm föds oftast utomhus på betet under senvår och högsommaren. Vinterlammet slaktas under vintern. Under höst och vinter behövs plats i stallet för det växande lammet. När lammen stallas in ska det finnas utrymme så att tacklamm och bagglamm

kan separeras och hållas i olika grupper på långt avstånd. Det hjälper könsmogna djur att lugna ned sig. När lammen är avvanda behövs separat plats för tackorna.

Bygga om eller bygga nytt stall

En loge eller ett gammalt stall kan ofta användas om de byggs om. Viktigt är att byggnaden anpassas till får och lamm genom ventilation, ljusinsläpp och brandskydd samt att det finns tillräcklig takhöjd. I gamla mjölkostall eller svinhus är takhöjden relativt låg och kan bli en utmaning vid en ombyggnation till får, som ofta står på en djupströbädd. Djupströbäddar växer under vintern och kan bli över en halv meter höga. Ströbäddens höjd är därför viktigt att räkna in vid ombyggnation av gamla

byggnader. Planera så du kan ta ut den använda bädden med hjälp av en kompaktlastare eller liknande. Du behöver också beräkna luftvolymen och planera ventilationen för att uppnå ett stallklimat som möter fårens behov. Får och lamm producerar mycket fukt som ska ventileras ut. Om byggnaden saknar ventilation kan större partier av väggarna tas bort uppe vid takfoten och ersättas med vindnät eller hålplåt, som främjar ventilation och insläpp av ljus.

Om befintlig byggnad inte är lämplig eller om du ska bygga ut till en större besättning är det ofta bäst att bygga nytt. Fördelen är att du har möjlighet att planera för bra arbetsmiljö och effektiva moderna lösningar. Det är en god idé att redan i planeringsstadiet fundera över möjligheten att bygga ut på sikt för en större produktion. Det kan vara fördelaktigt att räkna på större totalyta per djur än vad föreskrifterna säger. Större ytor kan spara både arbetstid och total ströåtgång då det blir färre djur per kvadratmeter som gödslar i ströbädden.

TÄNK PÅ ATT

vid om- till- eller nybyggnad av stall där det totala antalet får på anläggningen blir **20 vuxna får eller 40 lamm eller fler** djur så ska stallet förprövas innan byggnationerna påbörjas.

Kontakta din länsstyrelse för mer information.

Stallets placering och brandskydd

Ett stall som ligger öppet är lättare att ventileras än ett stall som ligger tillsammans med andra byggnader. Stallets luftinsläpp placeras helst åt det håll som vinden oftast kommer ifrån. Det hjälper till att torka upp ströbädden och ventileras ut fukt. En takhöjd om minst fyra meter är att föredra då en stor luftvolym skapar bättre inomhusmiljö.

I arbetet med djurvälfärd ingår lösningar för att minska brandrisken i stallbyggnaden. Elutrustning i exempelvis i lammkammaren måste vara kontrollerad och säker. Om en värmelampa ramlar ned ska kontakten brytas. Byggnaden behöver fria och tillräckligt många utrymningsvägar för djur och människor.

Väggar, tak och golv

Det är vanligt med oisolerade byggnader med fyra väggar för får. Klimatet i en oisolerad byggnad följer yttertemperaturen och har naturlig ventilation. Under vintern kan det vara minusgrader inne medan det på sommaren kan bli varmt. Det behövs dock en isolerad del för djur som blir sjuka och för flasklamm. Det är vanligt att väggarna är av träpanel eller plåt men murblock eller betongelement förekommer också. Taket består ofta av plåt eller fibercement. Taket bör ha kondensväv för att undvika dropp av vatten ner i ströbädden, eller så kan taket isoleras.

En variant av billig oisolerad byggnad är växthus med enkel bågkonstruktion som är täckt med ljusgenomsläpplig plast. Under vårvintern och våren med soliga dagar kan det bli för hett för fåren. Därför är det svårt att få ett bra klimat för fåren i växthus. Bågväxthusen har ingångar vid kortsidorna, vilket begränsar val av planlösning. Ofta placeras foderbordet centralt och utfodringen sker manuellt. Var extra noga med att ventilationen fungerar för att inte få problem med kondens. Plasten ska vara brandklassad.

Djupströbädden är det vanligaste underlaget i fårstall och gödslas ut efter vinterperioden. Under djupströbädden kan man ha grus, asfalt eller ett välarmerat betonggolv. Fördelar med betong är ett golv som är lätt att hålla rent och där inredning kan fästas i golvet och stå plant.

Utrymme för får och lamm

Du behöver följa föreskrifterna om utrymme i stallbyggnaden. Kraven är minimimått och det kan ofta vara motiverat att öka ytor för att förbättra stallmiljö, djurvälstånd och produktion, se Tabell 2.

För ekologiska får och lamm krävs större utrymme, se vidare på Jordbruksverkets hemsida om EU:s regler för ekologisk produktion. Den stora skillnaden mellan konventionell och ekologisk produktion enligt KRAV:s regler är att fåren ska ha möjlighet till utevistelse året om. Därför behöver planeringen av utevistelseytor ingå i planeringen av stallbyggnaden. Stallet bör utformas så att det kommer in mycket dagsljus.

	Högsta vikt, kg	Liggarea, m ² . Gäller även i ligghall med eller utan utfodring	Totalarea, m ²
Lamm>15 kg	30	0.35	0.5
Lamm	>30	0.7	1.0
Vuxet djur	65	0.85	1.2
Vuxet djur	>65	1.0	1.4
Dräktig tacka med mindre än två månader kvar till förlossning		1.2	1.7
Tacka med lamm<15 kg	65	1.2	1.7
Tack med lamm<15 kg	>65	1.35	1.9

Tabell 2. Minsta utrymme i gemensamhetsbox.

Klimat och ventilation

Ventilationen ska ventilera bort gödselgaser, koldioxid, damm och fukt. Det är viktigt med en jämn spridning av tilluft i hela stallet. Ett stall kan ventileras naturligt med självdrag. För att undvika kondens rekommenderas alltid att ha frånluftsöppningar i taknock. Stallbyggnadens öppna tak- och vägnockar bör inte gå ända fram till gavlarna då luft kan tryckas eller dras in och orsaka drag på djuren. Öppningar kan täckas av vindnät, glespanel eller perforerad plåt. Öppningarna bör placeras cirka två meter ovanför golvnivå för att skydda fåren mot drag. Kontakta byggrådgivare för att beräkna hur stora vägg- och nocköppningar behöver vara i din stallbyggnad för att ge djuren ett optimalt stallklimat.

Vattenförsörjning

Det är viktigt att erbjuda får och lamm fri tillgång på vatten av livsmedelskvalitet. En tacka som producerar mjölk till lammen behöver mycket vatten. Lammen behöver mer vatten allteftersom de växer. Under vintern får vattnet inte frysa. Det finns olika lösningar för att hålla vattnet frostfritt, såsom cirkulerande varmvattensystem eller eluppvärmda vattenkoppar i kombination med vattenrör och slangar som isoleras eller grävs ned till frostfritt djup. Fåren dricker helst från en flottörkopp med öppen vattenyta och de visar då också lammen var vatten finns. Vuxna tackor bör ha vattenkoppens ovansida på en halv meters höjd medan den placeras knappt

hälften så högt för lamm. Vattenkoppens läge behöver justeras eftersom ströbädden växer så att höjden stämmer för djuren. Det finns höj- och sänkbara vattenkoppar eller så placerar man ett trappsteg till djuren att kliva upp på innan ströbädden vuxit till sig. Det är bra att ha en tappkran placerad strategiskt för att fylla vatten i hink till nylammade djur i lammingsboxarna samt till djur i sjukbox. Det finns hinkhållare som minskar risken för att nyfödda lamm ska ramla i.

Ett vattenkar som fylls på dagligen är ett enkelt alternativ. Det finns dock en risk för dålig hygien eller att lamm hamnar i karet och inte kan ta sig upp. Under vintern behöver man ha ett eluppvärmt kar, annars fryser vattnet.

Hinkhållare som hänger vattenhinken högt så att inte små lamm ramlar i.

Vattenkopp fäst på platta som monteras på grind. Flyttbar i höjdlöd.

Strövagn på foderbordsgrindarna är ett enkelt sätt att ströa utan att fåren får ullen full av halm.

Belysning och el

Hur mycket el som går åt i stallet beror på när fåren lammar på året och vilken utrustning som används. För att få bra ljus behövs cirka 100 lux i stallet. Lammar fåren tidigt under stallperioden är det mer stallarbete under vintern som kräver ordentlig belysning.

Eluttag ska vara placerade där djur inte kan nå uttag och utrustning. Det finns många bestämmelser kring el och motorer i djurbyggnader eftersom det

är en dammig miljö, så beakta reglerna för elinstallationer och hur du minskar risken för brand eller skador vid t.ex blixtnedslag.

Planera foderbord och utfodring

Alla djur behöver plats att äta samtidigt för att minska konkurrensen mellan får och lamm, se Tabell 3. Extra utrymme tillkommer för körvägar och utfodringsmaskiner. Vilket foderbord du väljer styr byggnadens planlösning. Tänk på att du behöver kunna justera höjden på

Bandfoderbord reglerbart i höjddled ger fåren rätt äthöjd när ströbädden växer.

	Längd per djur			
	Samtidig utfodring, m		Fri utfodring, m	
	Foderbord	Foderhäck rund	Foderbord	Foderhäck rund
Lamm>15 kg och vuxet djur	0.35	0.20	0.17	0.10
Dräktig tacka som har mindre än två månader kvar till förlossning	0.45	0.20		
Tacka med lamm<15 kg	0.45			

Tabell 3. Minsta ätutrymme vid rakt foderbord eller rund foderhäck

foderbordet eftersom djupströbädden växer under stallperioden. Det finns olika lösningar, antingen kan foderbordet höjas mekaniskt eller så placeras trappsteg upp till foderbordet. Det blir enkelt att kontrollera fårens hälsa och välmående, speciellt vid lamning, om inspektionsgångar är placerade så du ser djuren bakifrån när de äter vid foderbordet.

Ett längsgående foderbord är placerat i mitten mellan två rader av grupper med får, eller så placeras foderbord längs med ytterväggarna, se Bild 1.

Tvärgående foderbord kan placeras mellan två grupper och fungera som en gräns mellan djurgrupper. Installera en foderbordsfront som hindrar lammen från att hoppa mellan grupperna. Det tvärgående foderbordet kan också placeras mitt i en djurgrupp och även ha ätplatser på kortsidorna, Bild 2. Vid placering av foderhäck och kraftfoderautomat i en grupp behöver du oftast köra in i boxen med fodervagnen. Det är viktigt att planera körvägarna så risken minimeras för att sprida eventuella smittor mellan djurgrupper.

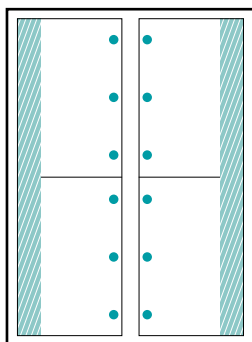
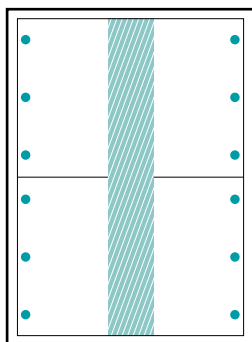

Bild 1.
Placering av
längsgående foderbord

 Foderbord
 Vattenkopp

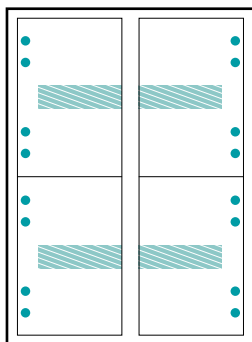
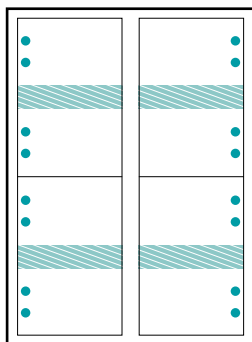

Bild 2.
Placering av
tvärgående foderbord

 Foderbord
 Vattenkopp

Sorteringsgrindar för att bygga drivgångar, kan användas inne i stallet.

Hantering och flöden

Stallet ska ha utrymme och utrustning för att hantera djuren på ett lugnt och säkert sätt. Sorteringsgrindar fungerar bra att sätta upp tillfälligt när djuren behöver vägas, klippas, sorteras eller vaccineras. Planera flödet av djur från gruppen till vägen, exempelvis. Det är lätt att flytta får i flock och när flera individer är vana vid hanteringsrutinen. Lammen lär sig rutinerna när de går med tackorna genom drivgången några gånger innan exempelvis vägning. Sidorna i drivgången bör vara täta så inte djuren störs av omgivningen. Det fungerar bra att använda flyttbara skivor.

Planera för utrymme där fåren klippas två gånger per år och där drygt halvårsgamla lamm klippas innan slakt. På platsen ska det gå att hantera djur, ull och eventuella mediciner. Det behövs ordentlig med ljus och golvet ska vara halkfritt samt lätt att rengöra. Får kan bli sjuka och för att få god uppsikt samt

ge djuret lugn och ro behövs en avskild plats, byggd av exempelvis sorteringsgrindar. Flasklamm men också sjuka djur kan behöva en uppvärmd plats.

Utevistelse

Det finns flera fördelar med att erbjuda fåren utevistelse. Får tycker om att röra sig fritt över större ytor, också under vinterförhållanden. För att ge fåren goda hygieniska förutsättningar utomhus är det bra att välja en plats som är naturligt dränerande eller ligger högre i landskapet. Ligger platsen i vindskyddat läge trivs fåren. Platsen för utfodring ska helst vara där foder kan köras dit utan att förstöra marken i rastfållan. Välj foderhäck som ger så lite foderspill som möjligt och som stänger lammen ute så de inte förorenar fodret. Planera så att fåren som har lammat får gå i en ny rastfålla med sina lamm. Är fåren kvar i samma rastfålla ökar risken för att smitta djuren med parasiter.

Stall med köldridåer

Läs vidare

Scanna QR-koden att för att komma till RISE landningssida för "Stallbyggnader för får" där det finns länkar till allt material som anges nedan.

Exempel på planlösningar

Bygga nytt fårstall (*nedladdningsbar ritning*)

Bygga om och anpassa för får (*nedladdningsbar ritning*)

Byggnader för lammproduktion

jordbruksverket.se

Fårstallplan

slu.se

Föreskrifter och rekommendationer för stallbyggnader

LBK:s rekommendationer (LBK-pärmen) / Brandskyddsföreningen
brandskyddsforeningen.se

Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd
om djurhållning inom lantbruket mm. (SJVFS 2019:21)

Ekologiska får och getter

jordbruksverket.se

Vägledning för att förbättra fårens välfärd

Beslutsstöd - Får - Hushållningssällskapet
hushallningssallskapet.se

Utgivningsår
2024

Utgivare

RISE-Research Institutes of Sweden

Redaktör

Eva Salomon

Fotografer

Lars Angantyr, omslag och sid 6, 7

Pia Becker Larsen, sid 9 (Sorteringsgrindar)

Xenia Vinzce, sid 1, 3, 9 (Köldridåer)

Broschyren är framtagen 2024 av RISE i samarbete med fåreexperter från Hushållningssällskapet inom projektet Informations- och demonstrationsaktiviteter om ökad djurvälstånd för lantbrukets djur som finansieras av Jordbruksverket genom Landsbygdsprogrammet 2014-2020.

Europeiska jordbruksfonden
för landsbygdsutveckling, Europa
investerar i landsbygdsområden